

ՄԱՆԻԱ ՂԱԶԱՐԵԱՆ, «ՀԱՅ ԿԵՐՊԱՐՈՒԵՍՏԸ ԺԷ-ԺԸ. ԴԱՐԵՐՈՒՄ»,
Երևան, 1974, 284 էջ + նկարներու վերատպուքիւն:

Հայկական կերպարուեստի պատմութիւնը շօշափող ցարդ լոյս տեսած ամենահամապարփակ հատորներէն մէկը կարելի է համարել Մանիա Ղազարեանի «Հայ կերպարուեստը ԺԷ-ԺԸ. Դարերում» աշխատասիրութիւնը, որ լոյս կը սփռէ 17-րդ եւ 18-րդ դարերուն ծաղկած՝ հայկական նոր ժամանակներու հիմքը կազմող արուեստին վրայ, թէ՛ Հայաստանի եւ թէ՛ հայկական որոշ գաղթօճախներու մէջ:

Հայաստանի կերպարուեստին ու մշակոյթի այլ բնագաւառներու զարգացումը հեղինակը արդարացիօրէն կը կապէ քաղաքական, բնկերային եւ տնտեսական այն իրադարձութիւններուն, որոնք տեղի ունեցած են այդ շրջաններուն՝ Կովկասի մէջ ուսուական կայսրութեան տարածումով: Այս վերածնունդը կը կանխուի սակայն այլ գաղթօճախներու մէջ ծաղկող ու զարգացող արուեստով՝ մասնաւորաբար նկարչութեան մարզին մէջ, որուն զարգացումը սակայն «միտարը շէք, ինչպէս ժամանակի, նոյնպէս եւ տեղի իմաստով», կ'եզրակացնէ Ղազարեան:

Ղազարեանի հատորը բաժնուած է երկու գլուխներու, որոնց կցուած է պահպանուած դեղանկարչական աշխատանքներու մատենապիտական ցանկ մը:

Առաջին գլխուն մէջ հեղինակը կ'անդրադառնայ այն գաղութներուն, ուր հայերը ունեցած են նաեւ դեղարուեստական այլազան գործունէութիւններ, մասնաւորաբար կեղրոնանալով՝ Նոր Զուղայի, Լիովի, Հոօմի, Երուսաղէմի, Եգիպտոսի, Հալէպի եւ Պոլսոյ գաղթօճախներուն վրայ:

Նոր Զուղայի նուիրուած բաժնին մէջ Ղազարեան առանձին ուսումնասիրութեան առարկայ դարձուցած է նկարիչ Մինասը, Յովհաննէս Մրքուզը եւ Պոկտան Սալթանովը :

Մանիա Ղազարեան աւելի ճշգրիտ նկարագրերը դժելու համար խնդրոյ առարկայ հայ նկարիչներուն եւ շրջանի արուեստին՝ կ'ընէ պատմական ակնարկը այդ գաղութի կազմութեան, եւ անոր ունեցած ազդեցութեան՝ պարսկական մշակութային կեանքին վրայ, մանաւանդ երբ արդարացիօրէն կը շեշտուի թէ՛ Նոր Զուղան հանդիպման վայր էր տեղական, արեւմտեան, եւ արեւելեան այլազան մշակութային ազդեցութիւններու : Այս եռուն միջնավայրին մէջ ծնունդ կ'առնէ նկարչական վաւերական դպրոց մը, որուն առաջին «փրոֆեսորնար» նկարիչը կը դառնայ անուանի Մինասը :

Բազմակողմանի յատկութիւններ ունեցող կղերական Յովհաննէս Մրքուզի զեղանկարչական գործունէութիւնը ներկայացնելէ ետք՝ Ղազարեան կ'անցնի կարգ մը անյայտ եւ նուազ յայտնի նկարիչներու գործերու քննարկման, ինչպէս նաեւ այն գործերուն, որոնք զարդարած են Նոր Զուղայի հայ խոջաներու ապարանքները :

Մօտ 47 էջերու մէջ Մանիա Ղազարեան բծախնդիր կերպով կուտայ պատկերը Պոկտան Սալթանովի արուեստին, նոր շուղայեցի այն վարպետին, որ իր բազմակողմանի տաղանդով ու զեղարուեստական գործունէութեամբ հիմնական դեր խաղացած է ռուսական զեղանկարչական դպրոցի հիմնադրման մէջ՝ մի քանի տասնամեակներ Ռուսաստանի մէջ աշխատած միջոցին :

Երկրորդ գլուխին մէջ հեղինակը կ'անցնի ուղղակի Հայաստանի հողին վրայ ծաղկած նկարչութեան, ու Ստեփաննոս Լեհացիի վրայ կեդրոնանալէ ետք, առանձին ստորաբաժանումներով կը ներկայացնէ Յովնաթանեան նշանաւոր տոհմի արուեստագէտները, ի միջի այլոց քննարկելով այն ազդեցութիւնները, որ անոնք ունեցած են այլ եւ այլ նկարիչներու վրայ, որոնք աշխատած ու ստեղծագործած են այդ թրուականներուն :

Գլխաւոր վերջաւորութեան, մի քանի էջերու մէջ, Ղազարեան եզրափակիչ ամփոփումով կրկին կ'անդրադառնայ 17-րդ եւ 18-րդ դարերու Հայաստանի եւ շարք մը գաղութներու մէջ հայկական արուեստի երեւոյթներուն եւ հիմնական հանգրուաններուն :

Հատորի ընթերցումէն ի յայտ կու գայ թէ՛ Ղազարեան մանրակրկիտ զննումի, դատումի եւ վերլուծման ենթարկած է հայ կերպարուեստի վարպետներու կեանքը, անոնց գործունէութեան ընթացքը եւ ստեղծագործութիւնները. այս իսկ պատճառով անոր

տուած տեղեկութիւնները թանկարժէք են, ու անհրաժեշտ աղբիւր մը կը կազմեն անոր, որ կ'ուզէ յստակ գաղափար մը ունենալ հայկական գեղանկարչական զարթօնքի շրջանին մասին:

Հակառակ որ բազմաթիւ նկարչական գործեր անհետացած են, պարագայ մը որ մեծ դժուարութիւններ կը ստեղծէ շրջանի մը եւ կամ արուեստագէտի մը գեղարուեստական զարգացումն ու ստեղծագործական հանգրուանները հարապատօրէն գծել ջանացող արուեստարանին համար՝ Մանիա Ղազարեան, ըստ երեւոյթին, բաւական մանրակրկիտ աշխատանքներէ ետք, կրցած է հետաքրքրական տրեւեալներու ու ելլակացութեանց հասնիլ արուեստագէտներ՝ Պոկտան Սալթանովի, Յովնաթանեաններու եւ Հաննա (Յովհաննէս) Երուսաղէմացիի պարագային:

Հակառակ իր կարգ մը թերութիւններուն, — տարեթիւի սխալ, վերատպութիւններու անթուագրութիւն (ինչ որ արդեւ կը հանդիսանայ անմիջական կապը գտնել անոնց եւ թեքստին միջեւ), վերարտադրութիւններու անբժանելի յաջորդականութիւն՝ երբ Սալթանովի գործերը իրարմէ կը բաժնուին այլ վարպետներու նկարներով —, գիրքը խիստ հետաքրքրական է եւ ուսանելի: Աշխատասիրութիւնը մեզ կը տանի գեղարուեստական նոր աշխարհ մը, որ մեզի կը ներկայացուի իր բոլոր ձիւղաւորումներով եւ անմիջական նկարագիրով: Սակայն հատորին հմայքը պիտի բազմապատկուէր եթէ ան ձեւաւորուէր, տպագրուէր եւ կազմուէր այնպէս՝ ինչպէս այլ գեղարուեստական բարձրորակ հատորներ, որոնք վերջերս լոյս տեսած են Ս. Միութեան մէջ:

Ա. ՊԵՐԵՃԻՔԼԵԱՆ